

ОСНИВАЊЕ БОГОСЛОВИЈЕ У БЕОГРАДУ И УСПОСТАВЉАЊЕ ПРАВНОГ ОКВИРА ЊЕНОГ РАДА

*Драган Новаковић**

Министарство вера Владе Републике Србије, Београд

Апстракт. Оснивање богословије у Београду представљено је у контексту сложених политичких околности које су пратиле обнову српске државности и настојања да се Васељенска патријаршија сагласи са аутономијом Српске цркве и прихвати слободан избор епископа. Остваривши те циљеве и са уверењем да се постигнуто мора бранити и одржавати знањем и образовањем, државни органи отворили су богословију као школу за припрему свештеничког и учитељског кадра способног да изврши национални и духовни преображај. Усаглашеност државе и Цркве око стратегијских циљева омогућила је првој српској стручној школи непрекидно усавршавање наставног плана и програма и ангажовање све бољег професорског кадра. Промењене околности условиле су доношење закона којим је држава показала своју доминацију и јасну намеру да богословско образовање подреди својој контроли. Непрекидно делујући током два преломна века, богословија је постала део колективне свести, а њени кадрови активно су доприносили стварању оригиналног културно-вредносног обрасца у очувању националног идентитета српског народа. Блистава историја те школе и њено драгоцено искуство може бити велики подстицај истраживачима наше педагошке баштине, али и свим људима задуженим да реформишу образовање у Србији и прилагоде га европским стандардима. *Кључне речи:* Богословија у Београду, образовање свештеника, школско законодавство, државна контрола образовања.

Током владавине Турака Београдским пашалуком просвета као организована активност друштва у циљу образовања и васпитања младих нараштаја није постојала. Главну енергију дугогодишњи окупатор усмерио је на одржање власти и стварање ефикасних механизма за прикупљање харача и других пореских намета. Систем управе и политичка философија почивали су на јасном циљу о лакшем интегрисању непросвећеног поданика у владајући систем друштвених односа, чиме би се из колективне свести избрисала успомена на времена у којима је имао снажну и просперитетну државу и успешно елиминисао и одстранио сваки организовани покушај да се достигне вековима сањана слобода

* E-mail: dragan.novakovic@mv.sr.gov.yu

(Вукићевић, 1893). Знајући да је Српска црква готово пола миленијума била национални стожер и поуздани фактор у очувању језика, културе, оригиналног и на традицији заснованог система вредности и сигурна брана преверавању, а манастири духовна средишта, школе, универзитети и неисцрпни и подстицајни фактори у изграђивању народног духа и етоса, турски окупатор је у Васељенској патријаршији и њеним епископима рано препознао савезника који поседује институционалне механизме да кроз специфичан облик духовног ропства додатно удаљи српски народ од просвете. Наведеним факторима треба прикључити и турску доктрину према којој је од укидања Пећке Патријаршије 1766. године било забрањено помињање српског народа у царству, о чему академик Екмечић каже следеће: »'Millet sistem' је у турској царевини био систем признатих народа, према броју њихових званично признатих цркава. Вера и нација биле су изједначене, па је било онолико признатих народа колико је било цркава у званичном милет систему. Од 1767. у њему је шест признатих милета (исламски, грчки, католички, јеврејски и јерменска два). 'Rum-milleti' је био грчки народ, иако је то из византијских времена дословно значио 'римски народ'. Поглавар грчке цркве, као и поглавари свих других цркава, били су представници народа у Царству« (Екмечић, 1989: 37).

Богословско образовање током Првог српског устанка

Поражавајуће стање народне и црквене просвете није се могло битније променити током неколико мирних година када су Совјет и Карађорђе покушавали да организују власт, успоставе државне институције и покрену стваралачку енергију народа. Центри писмености и даље су били манастири у које су народне старешине упућивале своју децу да науче читање и писање и упознају се са основама словенске граматике, али се појављују и први захтеви вароши и села за дозволу да ангажују посебне учитеље ради образовања младих генерација. Прешавши у Србију 1807. године, Доситеј Обрадовић је своје велико знање, искуство, организационе способности, визионарство и личну харизму ставио у службу развоја просвете у устаничкој Србији (Гавриловић, 1902).

Оцењујући такво стање неприхватљивим и знајући да је потребно систематско образовање будућих свештеника као најважнијих чинилаца у просвећивању народа, Карађорђе је 1810. године прихватио Доситејев предлог о оснивању богословије у Београду. Школовање у Богословији трајало је две године, градиво је излагано по предметима и настава је била организована пре и после подне (Ђорђевић, 1950). Поуздани пода-

ци не постоје о језику на коме је извођена настава, али поједини аутори заступају став да је управник и главни предавач, Вићентије Ракић, део предавања држао и на народном језику (Цисарж, 1960). Настава је највероватније одржавана у учионицама и ученици су, мимо дотадашњег обичаја седења на поду застртом асурама, користили клупе.

Захваљујући повољним политичким околностима, предвиђени програм успешно је реализован, што је омогућило првој генерацији богослова да заврши школовање 26. маја 1812. године. Непосредно после тога уписана је друга генерација, али се настава одржавала нередовно и под тешким оптерећењем све сложеније ситуације у Србији. Током јесења 1812. године, већина богослова из прве генерације рукоположена је за ђаконе, а касније и у свештенички чин. Радећи као први квалификовани свештеници на парохијама у Београду и околним селима, дали су значајан подстицај унапређењу верског живота, а неки су били активно укључени у ослободилачку борбу српског народа (Цисарж, 1960). Богословија је радила до пропасти устанка, а њен први управник В. Ракић умро је 29. марта 1818. године у манастиру Фенек (Милићевић, 1888).

Рад кнеза Милоша на оснивању богословије

Започињући решавање црквеног питања ради ослобађања од фанариотске јерархије и добијања црквене аутономије, кнез Милош је добро знао да се наведени циљеви не могу остварити без школованог свештеничког кадра из сопственог народа. Ограничен канонским поретком Цркве и неспремношћу епископа на сарадњу, то питање је решавао на себи својствен начин комбинацијом отворене присиле, употребом новца, коришћењем неспоразума између Васељенске патријаршије и Порте и чекањем повољних међународних околности (Петровић и Петровић, 1882). Стабилизацију политичке ситуације у Србији и учвршћивање сопственог положаја искористио је и 1818. године предложио митрополиту Агатангелу да у Београду отвори клиреческу школу у којој би се најспособнији младићи из српског рода припремали за свештенике. Правилно проценивши суштину Милошевих намера, митрополит је изразио неслагање сматрајући да је прикладније школу отворити у манастиру Сланци или Раковица који поседују више простора за смештај ученика. Истовремено, одбио је предлог кнеза о финансирању школе из прилога због могућности да народ та давања прогласи за још једну фанариотску глобу. Неспреман да прихвати изнете разлоге, кнез Милош је почетком 1819. године поново покренуо то питање захтевајући да митрополит организује наставу и прихвати све трошкове школе. Знајући

да ће у евентуалном сукобу с кнезом проћи лошије, митрополит је обећао помоћ око организовања школе и ангажовања способних учитеља, али је одбацио сваку могућност сопственог финансирања, истичући да таква пракса не постоји у било ком делу царства. Неуморни Милош поново је јуна 1820. године захтевао од Агатангела да отвори школу, обећавајући 1000 гроша редовне годишње помоћи, али је неспремност митрополита који се позивао на слабе приходе и лично сиромаштво, одложила реализацију плана о стварању услова за редовно образовање богословског подмладка (Гавриловић, 1909).

Проценивши да отварање богословије представља сложен задатак који због сплета различитих околности не може да реши упркос доказаној упорности и снажљивости, кнез Милош је савет потражио од Лукијана Мушицког, игумана манастира Шишатовац. Обрадован обраћањем кнеза, од кога је тада целокупни српски народ очекивао да бакљу слободе из Србије пренесе у друге крајеве, Мушицки је 12. јула 1822. године упутио одговор кнезу Милошу. Наведено писмо садржи пуно личних елемената, будући да је Мушицки био у великим проблемима због дуга од 8.000 форинти, али и јасан став у вези планираног оснивања богословије у Србији: »За сад вам једно опште мнение могу дати. А оно је: да подигнете једну школу свештеничку или клирикалну за обучавање младића, који желе, и који су способни да буду добри свештеници, а другу школу учитељску или магистерску за приуговорљене младића, добри и разумни, које би употребити могли за учитеље деци. И за једну и другу школу могла би вам служити два манастира, и странија и најближа Крагујевцу. И за једну и другу школу, нужна су по два учитеља, дакле четири човека, способна и за такво дело, које се иште, приуговорљена. Такве бисте људе с ове стране могли добити. А да се не чини бреме каси народној, могу трошкове за школу свештеничку сносити цркве и манастири, а за школу учитељску сва села, по малом порезу, и помоћу кнезова« (Швабић, 1903: 42).

Примивши савет Мушицког, који је у основи био подударан с планом о црквеним реформама, кнез Милош је на скупштини нахијских старешина, одржаној 13. и 14. децембра 1822. године, покренуо и питање народне просвете. Одлуке скупштине у вези црквених питања, укључујући и отварање богословије, потврдио је репрезентативни свештенички сабор заказан и одржан у Крагујевцу 9. марта 1823. године. Охранен свеопштом подршком, кнез Милош је истог дана издао објаву српском народу у којој је указао на тешко просветно стање и саопштио одлуку о оснивању богословског завода (Петровић и Петровић, 1884). Критикујући неспремност свештеника за вршење одговорног позива, саоп-

штио је намеру да у богословији школује способне и примерне младиће из обе епархије и опредељење да приликом избора у равноправном положају буду свештенички синови са осталим заинтересованим кандидатима. Настојећи да створи услове за нормалан рад школе и живот питомаца, кнез је планирао подизање наменског дома у Крагујевцу. Знајући да такав пројекат подразумева издвајање значајних средстава, прихватио је савет Мушицког и предвидео почетно финансирање богословског завода прилозима свештеника и других имућних људи. Ради стварања солидне материјалне базе за опстанак школе, кнез је наредио да се у наменски фонд укључе и новчани износи прикупљени од трговаца и других угледних људи спремних да на тај начин замене осуду на телесну казну, која се јавно извршавала (Швабић, 1903). Будући да у тадашњој Србији није постојао квалификован кадар за богословију, два младића упућена су у Карловце са задатком да се припреме за професорски позив (Грујић, *Енциклопедија*).

Увидевши да богословија не може успешно и правилно функционисати без посебног органа, кнез Милош и Народна скупштина из децембра 1822. године одлучили су, а свештенички збор 9. марта 1823. године и црквено-народни сабор 9. маја исте године потврдили формирање Попечитељства просвете. Будући да су Попечитељству одређени бројни и обимни задаци, посебна пажња посвећена је избору личности за ту одговорну дужност. Превладало је уверење о неопходности изабра два попечитеља, од којих би један представљао свештенство, а други остало становништво. Изабрани су архимандрит манастира Враћевшница Мелентије Павловић и кнез ваљевски Рака Тешић, који су истовремено били и чланови новоуспостављеног свештеничког суда. Обавештавајући народ Србије о формирању Попечитељства просвете и избору његових чланова, кнез Милош је у познатом писму, односно уредби од 10. марта 1823. године, нагласио да су наведена лица дужна да предузимају све потребне мере ради унапређења просвећивања свештенства и народа (Петровић и Петровић, 1884). Препустивши архимандриту Мелентију и кнезу Раки Тешићу народну просвету, кнез Милош није пропустио да у истом писму нагласи да све њихове одлуке пре извршавања морају бити одобрене од кнежевске власти: »Ова сва измишленија и предузете планове као и сва проча дјанија, пређе него их у дејство поставе, дужни су они представљати нашој кнежевској власти на провиђење и одобрење и по том свим силама старати се да се они испуне« (Петровић и Петровић, 1884: 426). Планови кнеза о оснивању и почетку рада богословије нису се остварили без обзира на све извршене припреме и донете прописе. Тешко је дати тачан одговор зашто се одустало до

тог великог и значајног подухвата, али се може прихватити објашњење да је мудри кнез приоритет ипак дао важнијем питању – уклањању фанариотске јерархије из Србије (Швабић, 1903).

Избором архимандрита Мелентија Павловића за митрополита и добијањем аутономије Српске цркве поново је актуелизовано питање отварања богословског завода у коме би се оспособљавао свештенички подмладак. Обављајући функцију члана конзисторије и вршећи дужност једног од два попечитеља просвете, нови поглавар Цркве имао је потпун увид у квалификациону структуру и укупне способности парохијског свештенства, тако да је био разумљив његов интерес и опредељење за решавање тог питања на трајан и организован начин. Наведеним аргументима треба прикључити и његово искуство, јер је као игуман у манастиру Враћевшница отворио малу школу у којој су ђаци стицали елементарну писменост о трошку свог добротвора (Сандо, 2005). Ступајући на трон покренуо је иницијативу за отварање школе »православија« у Крагујевцу у којој би се деца из свештеничких и других породица припремала за парохијске и учитељске дужности. Настojeћи да обави комплетне припреме и обезбеди будућност богословије, митрополит Мелентије је планирао да у Аустрију пошаље више даровитих младих који би се у тамошњим богословским заводима и другим школама припремали за професорске и друге одговорне дужности у Српској цркви. Митрополит није успео да отвори богословију, тако да о разлозима због којих није реализована наведена племенита просветитељска замисао постоје различита образложења. Према појединим ауторима, узроке треба тражити у зависном односу Србије према султану и сасвим извесном протесту Порте уколико би се одлучно приступило реализацији тог подухвата, док су други отворено истицали да Србима не требају школе јер им је и кнез неписмен (Швабић, 1904).

Оснивање богословије

Ступањем на трон митрополита Петра побољшали су се услови за отварање дуго очекиване богословске школе, будући да су пројект подржавали кнез Милош и нови поглавар с убеђењем да будућност Цркве зависи од оспособљености парохијског свештенства за вршење одговорне духовне мисије. Честитајући митрополиту избор, кнез Милош је, одређујући приоритете у раду, предложио оснивање богословске школе и ускраћивање права на рукополагање кандидатима који не располажу одређеним фондом знања. Поступајући по наведеном предлогу, митрополит Петар је после месец дана припремио и на Архијерејски сабор, 5.

фебруара 1834. године, изнео предлог о оснивању конзисторије и клирикалних училишта при епархијама. Архијереји су прихватили предлог и као заједнички став проследили га кнезу, али до реализације није дошло због процене да је потребно прво донети државни устав и системски закон о Цркви. Усвајањем Срегењског устава 1835. године стекли су се услови за комплетирање црквене организације, тако да је скупштина, одржана на Духове 1836. године, поред »Начертанија о духовној власти у Србији« прихватила и одлуку о оснивању богословског училишта у Крагујевцу (Митровић, 1909).

Примивши одлуку из које јасно произлази његова одговорност за отварање и рад школе, митрополит Петар је већ 22. јуна 1836. године упутио писмо епископима са предлогом да објаве народу почетак рада богословије и изаберу погодне кандидате. Истовремено, као надлежни архијереј, проследио је распис протојерејима са инструкцијом да предложе кандидате старије од осамнаест година, са знањем читања и писања и примерним владањем, потврђеним од месног свештеника и кмета. Предвиђено је да школа почне са радом 1. септембра 1836. године и траје једну годину, с тим да изабрани кандидати самостално обезбеђују смештај и исхрану. Настојећи да подстакне пријављивање, митрополит је нагласио да убудуће неће рукополагати свештенике без завршене богословије (Илић, 1911). Тешки услови школовања нису представљали препреку заинтересованим, тако да се пријавило 46 кандидата из београдске, шабачке и ужичке епархије, док је за тимочку наглашено да не постоје младићи способни да се самостално издржавају годину дана (Швабић, 1903). Будући ученици, међу којима и 24 ожењена, били су различитог узраста и неједнаког општег нивоа образовања. Настојећи да школа почне с радом у прописаном термину, митрополит је за наставнике одредио чланове новоформиране конзисторије протосинђела Ликогена Михаиловића и синђела Гаврила Поповића, којима је кнез одредио плату од 350, односно 300 талира годишње.

Предавања су почела у предвиђеном року и комплетну наставу изводила су наведена два наставника према распореду одређеном од митрополита. Организован је интернатски смештај у згради коју је богословији на располагање ставио кнез Милош (Протић, 2007). Изучавани су словенска граматика, догматичко богословље, пастирско богословље, тумачење јеванђеља, читање светог писма, црквено пјеније и правило. Пошто се констатовало да је планирани програм преобиман, конзисторија је већ 1. октобра 1836. године донела одлуку о продужавању школовања на две године. Новоусвојени програм предвиђао је да се у првој години изучава црквено беседништво, словенски језик, догмати-

ка, морално богословље и свештена историја старог и новог завета, црквено појање и правило, а у другој пастирско богословље, историја хришћанске цркве, тумачење јеванђеља, реторика на јеванђеља недељна, метод учитељски, црквено појање и правило (Слијепчевић, 1966). Утврдивши да већина полазника потиче из сиромашних породица и да ће бити принуђени да напусте школовање, митрополит Петар упутио је писмо кнезу с молбом за обезбеђење исхране за шеснаест најсиромашнијих и ослобађање од обавезног плаћања пореза двадесет четири ожењена ученика. Први захтев кнез је ефикасно решио одређујући добављање хране из војне касарне, док је други одбио, сматрајући да ожењени мушкарци морају плаћати порез до примања свештеничког чина.

Савладавши многобројне тешкоће, 43 ученика са успехом су завршила први течај, док је други, опширнији и тежи, окончало 39 полазника. Свестан да је предвиђено време за школовање недовољно, митрополит Петар замолио је, августа 1839. године, кнеза Милоша за одобрење о продужавању течаја на три године. Подсетио је кнеза да је у Крагујевцу већ разговарано о унапређењу рада богословије и том приликом добијена подршка за предлог о продужењу школовања (Илић, 1911). Разумевајући потребе богословије, књаз је дозволио отварање трећег разреда, проширио до тада коришћени простор за наставу, смештај и професоре и сагласио се са запошљавањем трећег наставника, Павла Поповића, коме је одредио плату од 250 талира.

Охрабрен силаском кнеза Милоша са власти, Архијерејски сабор заинтересовао се за напредовање богословије, тако да је 12. маја 1839. године донео одлуку из које је произлазило да наставници могу бити јеромонашког чина, обавеза да живе у складу са општежићем са члановима духовног суда и препорука да, после договора митрополита с надлежном попечитељством, користе бесплатно стан и храну. Увидевши да различита предспрема кандидата омета правилан рад богословије, Архијерејски сабор је 3. маја 1841. године одлучио да заинтересовани за упис морају имати завршену полугимназију. Уводећи 1844. године, уз сагласност Правитељства, четврти разред, митрополит Петар са успехом је поставио планирану организацију богословије (Илић, 1911).

Користећи повољне услове проистекле из владавине уставобранитеља, митрополит Петар је наставио да јача богословију непрекидно обогаћујући наставни план и програм новим дисциплинама и ангажујући све бољи професорски кадар спреман да знање и искуство угради у стварање свештеника способног да одговори на изазове времена (Грујић, 1995). Успешном развоју богословије доприносила је и тадашња власт препуштајући све надлежности митрополиту и не показујући

спремност за мешање или доношење посебног закона, којим би се уредио рад школе. Одређене неспоразуме изазвао је С. Милутиновић Сарајлија доводећи 1850. године за професоре богословије Русе Васу Вардиша и Димитрија Рудинског. Будући да се радило о кадровској помоћи, руска влада прихватила је плаћање професора. После процене да су средства добијена из Русије недовољна за живот, одлуком надлежних органа професорима је исплаћивано по 200 талира на годишњем нивоу. Наведени професори напустили су Београд на почетку Кримског рата и више се нису враћали у Србију (Слијепчевић, 1966). Ангажовање професора из Русије вероватно је остварено у оквиру програма сарадње Српске и Руске цркве, будући да је митрополит Петар 1846. године на школовање у Духовну академију у Кијев упутио прву групу од пет младића из Србије (Димитријевић, 1933).

Уређивање положаја законом

Доношење »Закон о црквеним властима православне вере« крајем децембра 1862. године, представљало је доказ да кнез Михаило намерава да положај цркве уреди на нов начин и успостави институционалне механизме контроле. Обезбеђена подршка и одсуство отпора новим решењима, охрабрило је кнеза и Државни савет да непуну годину дана касније, односно 27. септембра 1863. године, усвоје и прогласе »Закон о устројству богословије«. Наведени Закон садржи 27 чланова и у првом се богословија дефинише као училиште у коме се ученици у духу православља и хришћанске благочестивости спремају за свештенички чин. Богословијом као духовним заводом управља Архијерејски сабор под врховним старањем и надзором министра просвете и црквених дела. Дозвољено је да Архијерејски сабор своје надлежности пренесе на митрополита и утврђено да непосредна управа припада ректору. Богослови су слушали догматско богословље са полемичким, нравствено богословље, читање и рецитовање светог писма, пастирско богословље, обредословље, омилитику, црквену историју са библијским земљописом, општу историју са земљописом, реторику, психологију са физиологијом, логику, практичну рачуницу, експерименталну физику, учитељски метод, дијететику с домаћим лекаством, пољску економију са праксом у пољу и башти, славјански и руски језик. Школовање је трајало четири године и сваки разред похађао се годину дана, подељену на два течаја. Предвиђени наставни план и програм реализовали су професори и супленти чији је положај према држави уређен посебним законима. Цивилно наставно особље именовано је кнез на предлог министра просвете

и црквених дела, а идентичан поступак предвиђен је и за лица у свештеничком чину уз обавезу министра да претходно добије мишљење Архијерејског сабора.

Ректор се поставља на годину дана између професора у свештеном чину и обавља бројне и одговорне дужности од којих зависи општи поредак у школи, успешно спровођење прописаног наставног плана и програма и дисциплина професора и ученика. Професор или суплент богословије може постати свештено лице са завршеним вишим богословским училиштем, док за предавање световних предмета могу бити постављена цивилна лица у својству гимназијског професора. Савет богословије сачињавају сви професори и супленти и главни задатак тог важног тела је организација наставног процеса и пријем ученика у завод. Сваке године Савет из свог састава бира деловођу са задужењем да води протоколе са заседања и помаже ректору у свим пословима везаним за писмену кореспонденцију.

Богословију могу уписати само ученици који су са успехом завршили четири разреда гимназије. Ученици се уписују првог дана школског течаја, а оним који су закаснили из оправданих разлога пружа се могућност за упис у року од 30 дана. Министар просвете и црквених дела прописује у договору с Архијерејским сабором услове под којим се у богословију могу уписати странци. Ученици се оцењују оценама 1, 2, 3, 4 и 5, с тим да 1 значи слаб напредак, 2 – слаб, 3 – добар, 4 – врло добар и 5 – одличан. Превођење у виши разред обавља се на основу општих резултата, бележака о ангажовању у току целе школске године и постигнутог успеха на испитима. Оцена 1 или 2 не дају право ученику да пређе у виши разред, а прецизирани су и сви модалитети полагања поправних испита и потребног успеха ради превођења у виши разред.

Предвиђено је кажњавање ученика укором, затвором до месец дана, удаљавањем из завода на годину дана и искључивањем из богословије. Пресуда искључивања изречена од Савета богословије подноси се преко Архијерејског сабора министру просвете и црквених дела на разматрање и одобравање. Министар има право да ублажи и друге казне на основу жалбе, али под условом да претходно прибави мишљење Архијерејског сабора. Предавања почињу после уписа и одржаних поправних испита и врше се непрекидно осим у време испита и дана предвиђених за одмор. Предвиђени одмор траје цео јули и прву половину августа, два дана пред Божић и три Божићна дана, од Цвети до светлог четвртка, у све недељне и празничне дане и четвртак после подне. Уколико се због празника или неког другог разлога током седмице не одрже предавања, надокнада се врши четвртком после подне. Ректор располаже

овлашћењем да ученицима одобри посебан дан за одмор. Испити се одржавају два пута годишње у другој половини јануара и у јуну. Савет богословије има могућност да уз сагласност министра просвете и црквених дела појединим ученицима одобри полагање испита и у другим терминима. Испити су јавни и ученици одговарају искључиво према предавањима професора. Законе за ученике богословије, општа правила за извођење наставе, уређивање послова и укупан поредак прописује министар просвете и црквених дела по саслушању Архијерејског сабора (*Закон о устројству богословије*, 1863).

Основна решења у Закону показују тенденцију државних органа да образовање свештеничког подмлатка ставе под пуну контролу, али и настојања митрополита Михаила да у таквим условима изврши одређене промене неопходне ради стварања кадра оспособљеног да са успехом врши поверене послове. Неуважавајући чињеницу да је богословија до тада била под ингеренцијом митрополита и највиших црквених власти, држава прави одлучан раскид с таквом праксом стављајући богословски завод под врховни надзор министра просвете и црквених дела. Утврђеном одредбом да краљ уз асистенцију министра поставља професоре и супленте ангажоване у настави, кадровска политика се измешта изван органа Цркве. Држава је добила значајне надлежности у дисциплинским поступцима, будући да најтежа казана предвиђена за ученике подлеже провери и одобрењу министра просвете и црквених дела. Ригорозна државна контрола у одређеној мери ублажена је прецизно дефинисаним надлежностима ректора и важном улогом Савета богословије у решавању питања од посебног значаја за унутрашњу организацију, метод извођења наставе, пријем ученика и општи поредак училишта (епископ Јован, 1969). Успостављена контрола није спречила митрополита Михаила да у наставни план и програм укључи више модерних световних предмета неопходних за потпуније образовање младих свештеника.

Закључна разматрања

Постављајући темеље модерне српске државе пре два века, велики вођи вожд Карађорђе и књаз Милош добро су знали да је за остваривање вековима сањаног сна о слободи потребно неизмерно јунаштво, али и писмени и образовани људи који ће на страним дворовима и у сусретима са искусним дипломатама заступати интересе једног малог народа опредељеног да искористи повољне међународне околности и отргне се из челичног загрљаја посустале Отоманске империје. Знајући да само у оквиру Српске цркве могу наћи образоване и у светске послове упућене

људе, Карађорђе и народне старешине са пуним поверењем упућују проту Матеју Ненадовића на преговоре са аустријским командантима у Земун ради набавке оружја и у далеки Петроград где у контактима са првим људима тада моћне Русије вешто и одлучно покушава да заинтересује колебљивог савезника да преусмери спољнополитичке приоритете и значајнију пажњу посвети оном делу Балкана на коме су Срби запалили бакљу слободе. Високо ценећи улогу Цркве, вишеструким нитима повезане са народом и потпуно укључене у све активности које су пратиле припреме и организацију устанка, Совјет је правилно проценио да се укупна просвета и описмењавање народа на могу одвојити од свештенства и монаштва, тако да је у периоду варљивог мира основана и започела са радом богословија, вођена мудрој руком Доситеја Обрадовића пристиглог у Србију са намером да постави темеље школства и тако допринесе преображају државе која се стварала.

Увидевши да одлучна Карађорђева политика у тадашњим историјским условима није донела толико очекивану слободу, кнез Милош је наступао опрезније настојећи да искористи преговоре великих сила на Бечком конгресу и растуће тешкоће Отоманске империје слабљене непрекидним притисцима споља и урушаване изнутра сталним побунама потлачених народа. Знајући да тежак положај и зависност Васељенске патријаршије од Порте присиљава фанариотску јерархију у Србији да постави духовну мисију и постане део владајућег система, кнез је мирно, сталожено и са потребном одлучношћу водио борбу за националну и духовну слободу. Депутације упућиване у Истанбул разговарале су са Портom о најповољнијим начинима да се учврсти српска државност, али и са васељенским патријархом о потреби аутономије Цркве у држави која се рађала и неотуђивом праву Срба да изабере епископе из својих редова. Формирањем свештеничког суда – консисторије и Попечитељства просвете – стварао је на унутрашњем плану могућности да се приступи отварању богословије, која би школовала свештенике преко потребне кадровски потпуно неприпремљеној Цркви за рад у новим условима.

Изабравши, на препоруку С. Стратимировића, за митрополита Србије ученог и енергичног Петра Јовановића, кнез Милош је новог поглавара обавезао да учврсти организацију Цркве, успостави поредак у вршењу верских обреда, заведе дисциплину међу свештеницима, припреми текст основног црквеног закона и предузме потребне мере ради отварања одавно планираног богословског училишта. Краткотрајни Сртењски устав омогућио је Духовској скупштини да 1836. године донесе две дугорочне одлуке о законском уређењу духовних власти и отварању богословије. Услови за школовање били су тешки, али је у национално

пробуђеној Србији било довољно заинтересованих кандидата свесних да завршавањем те прве школе предузимају пресудне кораке, који ће им омогућити да се знањем одвоје од свеопште заосталости и просечности, укључе у матицу друштвених збивања и обезбеде добре позиције међу националном елитом која се формирала.

Рушећи кнеза Милоша и настојећи да кроз афирмацију законитости и правде пониште последице његове апсолутистичке владавине, уставобранитељи нису показивали посебно интересовање за положај богословије, али су, дајући потпуну слободу митрополиту Петру, омогућили увођење четвртог разреда, избор квалитетног професорског кадра и обогаћивање наставног плана и програма новим духовним и световним дисциплинама. Повративши престо, кнез Милош је приморао митрополита Петра да поднесе оставку и за новог поглавара Цркве изабрао шабачког епископа Михаила, који је својим преданим радом у различитим областима обележио историју Србије у другој половини XIX века. Заменивши оца, кнез Михаило је систематски подређивао све националне институције својој вољи, тако да је 1862. године дошла на ред Црква као целина, а 1863. године и богословија. Суровом логиком закона, богословска школа је практично одузета од Цркве и препуштена старању министра просвете и црквених дела. Одлуком да краљ поставља професоре и супленте успостављена је контрола и спречена свака могућност да у наставни процес буду укључени појединци супротстављени политици кнеза и династије.

Према закону усвојеном 11. јануара 1896. године, краљевска богословија постаје виша школа у којој се током девет година стицало опште и богословско образовање. Указом краља Александра од 30. новембра 1900. године школа је добила званичан назив »Богословија Светог Саве«. Непостојање адекватне зграде за живот и рад богослова, приморали су државне и црквене органе да 1920. године богословију из Београда изместе у Сремске Карловце. Током 1921. и 1928. године донети су школски закон за ученике српских православних богословија и више правилника којима је уређен наставни план и програм и сва друга питања од пресудне важности за нормално функционисање тих специфичних школских установа. Савладавајући тешкоће и отпоре проистекле из успостављања власти са социјалистичким поретком, »Богословија Светог Саве« отпочела је са радом у манастиру Раковица 1949. године. Пресељење у зграду интерната Богословског факултета на Карабурми, где се школа и сада налази, извршено је 1. јануара 1968. године. Најстарија стручна школа у Србији ради у неповољним условима, али квалитетан професорски кадар и стална брига Светог архијерејског синода да

се наставни план и програм прилагођавају потребама времена и обогаћује дисциплинама проистеклим из развитка модерне науке и технологије представљају гаранцију да ће се наставити светле традиције завода који пуних 170 година школује кадар који је својим радом и прегалаштвом унапредио црквену службу и бројним делима задужио српску просвету и културу.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту »Религија у програмима политичких партија«, број 149006, чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Коришћена литература

- Вукићевић, М. (1893): *Школе и школовање за време Првог устанка (1804–1813)*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Гавриловић, А. (1902): *Доситије у Србији 1807–1811*. Београд.
- Гавриловић, М. (1909): *Милош Обреновић (1821–1826)*, књига друга. Београд: Нова штампарија »Давидовић«.
- Грујић, Р. Богословија, *Енциклопедија СХС*. Загреб: Библиографски завод, Издавачка књижарница А. Д. књига 1, А–3.
- Грујић, Р. (1995): *Православна српска црква*. Крагујевац: Евро-Каленић.
- Димитријевић, С. (1933): *Михаило Архиепископ Београдски и Митрополит Србије (1850–1898)*. Београд: Штампарија Привредни преглед.
- Ђорђевић, Ж. С. (1950): *Школе и просвета у Србији 1700–1850*. Београд.
- Екмечић, М. (1989): *Стварање Југославије 1790–1918*. Београд: Просвета.
- Закон о устројству богословије, (1864): *Зборник закона и наредаба издани у Књажевству Србији од почетка до краја 1864. године*. Београд: Државна штампарија.
- Илић, А. (1911): *Петар Јовановић митрополит београдски његов живот и рад 1833–1859*. Београд: Штампарија К. Грегорића и друга.
- Јован, епископ шабачко-ваљевски (1969): *Српска црква у Србији од 1804. до 1918. године, Српска православна црква 1219–1969, споменица о 750-годишњици аутокефалности (291–319)*. Београд: Издање Светог архијерејског синода.
- Милићевић, М. Ђ. (1888): *Поменик знаменитих људи у српском народу новијег доба*. Београд.
- Митровић, Ч. (1909): *Први српски закон о црквеним властима*, Београд: штампано у државној штампарији.
- Петровић, В. Н. Петровић (1882): *Грађа за историју Краљевине Србије, време прве владавине кнеза Милоша Обреновића 1815–1821*, књига прва. Београд: Краљевска српска државна штампарија.
- Петровић, В. Н. Петровић (1884): *Грађа за историју Краљевине Србије, време прве владавине кнеза Милоша. Обреновића 1821–1826*, књига друга. Београд: Краљевска српска државна штампарија.
- Протић, Д. (2006): *Богословија Светог Саве у Београду, Даница*, 112–114, Београд, Вукова задужбина.
- Слијепчевић, Ђ. (1966): *Историја Српске православне цркве*, друга књига. Минхен: Штампарија Искра.

- Сандо, Д. (2005): Двеста година православне црквене просвете у партиципацији националног живота и рада у српском народу; у З. Аврамовић (прир): *Два века образовања у Србији* (245–284). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Швабић, П. (1903): О постанку београдске богословије, *Гласник православне цркве у Краљевини Србији*, бр. 1–2, 37–53.
- Швабић, П. (1904, 1905): Мелентије Павловић митрополит београдски (1831–1832), *Гласник православне цркве у Краљевини Србији*, јануар-фебруар, 84–103; март-април, 222–233; мај, 412–421; јуни-јули, 514–538; јануар-фебруар, 147–152.
- Цисарж, Б. (1960): Београдска богословија за време Првог српског устанка, *Православна мисао*, свеска 2, 14–30.

Примљено 16.09.2006; прихваћено за штампу 25.05.2007.

Dragan Novaković
 FOUNDATION OF THEOLOGICAL COLLEGE IN BELGRADE
 AND ESTABLISHMENT OF LEGAL FRAMEWORK FOR ITS FUNCTIONING
Abstract

The foundation of the Theological College in Belgrade is viewed in the context of complex political circumstances which followed the restoration of the Serbian state and the efforts of the Serbian church to gain autonomy and the right to elect bishops independently from the Universal Patriarchate. Once having achieved these goals, and with a conviction that the achieved must be defended and maintained by knowledge and education, the state authorities founded a seminary for education of priests and teachers capable to carry out national and spiritual reformation. The accord between the state and the Church regarding the strategic aims enabled the very first vocational school in Serbia to develop continuously its curricula and hire better and better teaching staff each year. However, due to the change of circumstances, the state passed the laws by which it enforced its dominance and showed a clear intent to subordinate theological education to its control. Yet, by its continuous activity during two crucial centuries, the Seminary became a part of collective consciousness, and its cadres contributed actively to the creation of original cultural and value patterns and preservation of national identity of the Serbian nation. The brilliant history of this school and its precious experience can be of great encouragement not only to the researchers of our pedagogical inheritance but also to all those who are engaged in reforming and adjusting education in Serbia to the European standards.

Key words: Theological College in Belgrade, education of priests, school legislation, control of education by state.

Драган Новакович
 OSNOVANIE BOGOSLOVII V BELGRADE
 I USTANOVLENIE PRAVOVNIH RAMOK EE RABOTW
Резюме

Osnovanie Bogoslovii v Belgrade predstavleno v kontekste slo`nwh politi-eskih obsto]telxstv, soprovo`dav[ih obnovenie

serbskoj gosudarstvennosti i stremlenij polu-itx soglasie ot Vselenskoj patriarhii na avtonomiy Serbskoj cerkvi i razre[enie svobodno vbratx episkopa. Dostignuv <ti celi i pon]v ~to osvoennoe neobhodimo za\i\atx znanie i obrazovaniem, organami gosudarstvennoj vlasti bwla ustanovlena bogoslovi] kak [kola dl] obrazovani] sv]\ennikov i u-itelej, sposobnwh osu\estvitx nacionalxnoe i duhovnoe vozro`denie. Soglasovannostx gosudarstva i Cerkvi otnositelxno strategii~eskih celej obespe~ilo pervoj serbskoj specialxnoj [kolw neprerwvnoe ulu~[enie u~ebnogo plana i u~ebnoj programm, prigla[enie vse bolee kompetentnogo prepodavatelxskogo kadra. Izmenennwe obsto]telxstva sposobstvovali prin]tij zakonov, pri pomo\i kotorwh gosudarstvo pokazalo svoy dominaciy i otkrwtie namerenie pod~initx bogoslovskoe obrazovanie svoemu kontroly. Rabota] neprerwvno v te~enie 2 stoletij, bogoslovi] stala neotqemlejoj ~astxy kollektivnogo soznani], a ee kadru aktivno sposobstvovali obrazovanij originalxnoj kulxturno-cennostnoj modeli i sohraneny nacionalxnoj samobwtnosti serbskogo naroda. Bles]a] istorij <toj [kolw i ee dragocennwj opwt mo`et slu`itx tol-kom issledovatel]m na[ego pedagogi~eskogo nasledij], a tak`e i vsem, kto zanimaets] reformoj obrazovani] v Serbii i prisposobleniem na[ej obrazovatelxnoj sistemw evropejskim standartam.

Ключевые слова: Bogoslovi] v Belgrade, obrazovanie sv]\ennikov, [kolxnoe zkonodatelxstvo, gosudarstvennwj kontrolx obrazovani].